

nek is, ilyen módon. De az Intézet most mintha mást csinálna...

Az életnek számtalan más területén a döntéseket a független, delegált, rotált, reprezentációval rendelkező döntéshozók hozzák.

Az előterjesztések kidolgozásában nyújthat segítséget a szervíz, a végrehajtásban minden-képpen. Látnunk kell, hogy igen, erre a szervízre szükség van, ott igazán jó szakmai színvonalon kell ellátniuk a feladatot az ott dolgozóknak, de nem ilyen mennyiségben és nem kulturális területeket kell felügyelni vagy pátyolgatni.

Az új bemutatóról, a Caspar Hauserről...

– Én mániákusan a csoport és az egyén kapcsolatát látom lényegesnek. Nagyon érdekesnek tartom, hogy ezzel bíbelődjön egy csoport, azzal a rendkívül nehéz és bonyolult helyzettel foglalkozzon, amibe nap nap után kerül az ember, hogy nincs egyedül, hogy állandó kapcsolatokban él, és ezek a kapcsolatok nehezé teszik az életét, de ezek nélkül a kapcsolatok nélkül is nehéz élnie.

Olyan extrém, vagy abszurd eseteket szeretek megfogni, mint valakinek a megváltoztatása, vagy befogadása, vagy nevelése, valamilyen normának megfelelően. A csoport ellenállása az egyénnel szemben, az egyén ellenállása a csoporttal szemben.

Ez a Caspar olyanvalaki, aki belecsöppent egy emberi közösségbe és ez az emberi közösség kiirtotta őt. Megtörtént eset, nagyon sokan feldolgozták, a miénk is szuverén feldolgozás. A dramaturg, Szeredás András hozta az ötletet, ő állította össze azt a jelenet-sor vázlatot, amit végül eljátszottunk. Az együttes találta meg magát a közegét, utána pedig egy fiatal író, Lajos Sándor írta meg, természetesen a saját elképzelése alapján, de elfogadva azt, amit kapott. Mondjuk dialógus-kapcsolatban született meg.

Emberi és művészi közérzetéről...

– Köszönöm szépen, jól vagyok.

(A beszélgetést készítette: Tóth Zsuzsanna)

BORBÁTHI ERIKA

VÁLLALKOZÁS – KULTÚRA – MŰVELŐDÉSI OTTHON

Gondolatok az 1997. május 22-23-án, Szolnokon megrendezett tanácskozás margójára*

A vállalkozás – kultúra – művelődési otthon hármas már a '70-es évek óta vissza-visszatérő kérdése művelődési életünknek. Az erről való beszélgetések azonban az utóbbi tíz évben egyre gyakrabban képezik közvetlen viták tárgyát. Természetesen ez még kiegészül a következő fogalmakkal: alapítvány, egyesület, nonprofit működés, közhasznú társaság (mindennapi nevén: kht), intézményfinanszírozás, tevékenységfinanszírozás, stb. Vagy elutasítjuk és nem vagyunk hajlandók a más működési keretek létéről érdemben vitatkozni, vagy kényszeredetten, jobb választás hiányában vannak akik elfogadni kénytelenek ezeket a működési formákat, illetve vannak kollegák akik hatékony és életképes működési keretnek tartják, és az előnye mellett érvelve választják a feladatok megoldásához valamelyik, nem önkormányzati működési modellt.

Felhalmozódott már annyi tapasztalat – és persze vélemény, néhányszor indulat is –, amennyi elegendő volt ahhoz, hogy szakmai konferenciát rendezzünk ezekről a problémákról.

Az aktualitást több tényező együttes megléte indokolja:

- megváltozott társadalmi környezet, – új szakmai kihívások
- megváltozott gazdasági környezet – új, folyamatosan változó gazdálkodási keretek
- megváltozott politikai környezet – új érdekképviseleti technikák megtanulása
- megváltozott kulturális intézményrendszer – új és új módon működő intézmények
- megváltozott feltételrendszer – újnak éppen nem mondható, de mindenképpen aktuális túlélési technikák folyamatos kialakítása.

A kérdéskör megvitatásának számtalan vetülete van. Egyrészt a kultúra mai állapota, a szakterület törvényi szabályozása, a kultúrafinanszírozás gyakorlata, a művelődési otthonoknak az 1990-es évek második felére kialakult helyzete, a konkrét működési modellek megismerése, a fenntartók, az önkormányzatok elvárásai és feladatmeghatározásai a települések kulturális tevékenységében, azok a kitörési pontok, amelyek a napi gyakorlatunkban ugyan már megjelennek, de tudatosításuk az elkövetkező időszakban elengedhetetlen. Persze mindezek szakmai és emberi problémái sem elhanyagolhatóak.

A történelemből már megtanultuk, hogy a nagy rendszerek változására, változtatására éppen a legkritikusabb helyzetekben kerül sor. Ezek azok az állapotok, amikor a

* A tanácskozás anyagát külön kiadványként készülnek megjelentetni a rendezők.

tarthatatlanság érzése miatt kialakul a változtatás, az útkeresés igénye. El kell tehát döntenünk, hogy ma ténylegesen kritikus állapot alakult-e ki a kultúrában, s ezen belül a művelődési otthonok napi gyakorlatában. Vitányi Iván bevezető előadásában éppen azt elemezte a legfrissebb kutatási tapasztalatok alapján, hogy igazán tragikus helyzet nincs. Jónak és rossznak minősíthető tendenciák egyaránt jellemzik a kultúrák közvetítő intézményrendszerét. Ugyanakkor összességében mégis egy folyamatosan romló helyzetet találunk mind mennyiségi, mind pedig tartalmi szempontból. Mindenképpen tapasztalható a kulturális öllő szárainak nyílása. Ez jellemző a közösségi művelődés egyik alapintézményének, a művelődési otthonnak a helyzetére is. Lényeges tartalmi és szervezeti átstrukturálódásnak lehetünk tanúi.

Az is természetes, hogy a művelődési intézményeket fenntartók oldaláról is jelentkezik a működtetés változtatásának az igénye. Ezt ők is elsősorban az anyagi lehetőségek hiányára hivatkoznak kezdeményezik.

Kérdés, hogy a romló kulturális állapotok, a társadalom tagjainak folyamatos és egyre látványosabb elszegényedése, a közintézmények működtetésének egyre szűkülő anyagi lehetőségei, a civil szervezetek forráshiányai és az „adakozó polgári réteg” hiánya milyen hatékony működési formák kialakulását segítheti. A művelődési intézményekben dolgozók szakmai elhivatottságuk révén olyan célok megfogalmazását tartják elsődlegesnek, amelyek mind szélesebb rétegek bevonását teszik lehetővé a kulturális, közösségi értékek elsajátításába, az alkotás, a közösségi cselekvések folyamatába. S erre éppen azoknak a rétegeknek lehet a legnagyobb szüksége, amelyek a kulturális és társadalmi leszakadás állapotában vannak. Hangsúlyozom, hogy ez a szakmai meggyőződésünk! Kérdés azonban, hogy ennek megfelelően tudunk-e cselekedni? Vállalhatjuk-e a maximális célokat vagy sem?

Úgy gondolom, hogy a kérdést nem csupán nekünk és magunknak kell feltennünk! Egyre sürgetőbb az állam és az önkormányzatok által is a feladatmeghatározás elvégzése. Feltétlenül szükséges a törvényi garancia, amely meghatározza mindezt és egyúttal mellérendeli azokat a személyi és anyagi kondíciókat, amelyekkel a feladatok elláthatók. Emellett nélkülözhetetlenek a helyi, önkormányzati kulturális koncepciók megfogalmazásai, amelyekben viszont a helyi társadalom szükségletei és elvárásai alapján bonthatók le a törvényben foglaltak.

Talán minden álszemérem nélkül elmondhatjuk, hogy a szakmában dolgozók olyan kreativitásról tettek tanúbizonyságot az elmúlt években, amelynek segítségével a fenti garanciák nélkül is átmenthetők voltak az értékek. Kérdés azonban, hogy meddig tartható a csak emberi erőforrásra támaszkodó „előremenekülés”? Menthetetlen, hogy a negatív előjelű mennyiségi változás minőségi csökkenést ne eredményezzen. Hol állítható meg ez a folyamat? Vannak-e ehhez eszközeink?

Tehát ha így fogalmazok: vállalkozás? kultúra? művelődési otthon? Milyen válaszokkal oldhatók fel a kérdőjelek? A mai tudásunk alapján mit felelhetünk?

Mindenképpen el kell indítani egy értelmezési folyamatot.

Ennek az egyik szempontja, hogy el kell dönteni és aztán ki kell mondani, hogy a kultúra közvetítése végezhető-e egyáltalán piaci érdekelttség alapján. Ha azt mondjuk, hogy IGEN, akkor azt is meg kell mondani, hogy a kultúrának mely területe az „áru”? S ezek után tudomásul kell vennünk, hogy a kultúraközvetítés szempontjai ebben az esetben a piac és a nyereségesség meghatározottságában léteznek és a kultúra közvetítőjének is ennek érdekében kell tevékenykednie. Természetes, hogy ez önmagában rejti a piacfelmérés, a célmeghatározás és marketing munka kockázatát és felelősségét is.

A másik tisztázásra váró problémakör, hogy a kultúra mely szelete közvetíthető nonprofit működésben (közhasznú társaság, közkereseti társaság, közalapítvány, alapítvány, egyesület), s nem utolsósorban, hogy hogyan és milyen feltételek mellett? Napjainkban ez a leggyakrabban

költségmegtakarítási szempontok szerint felvetődő kérdés. Sajnos számos esetben nem nyílik mód a problémáknak a tényleges átgondolására. Ebben az esetben is feltétlenül el kell gondolkodnunk az alábbiakon:

Vannak-e sajátos jogi garanciák a működéshez, akár szervezeti, akár gazdálkodási szempontból? Egyáltalán mit kell tartalmaznia a törvényi keretnek ebben az esetben? S valójában a fenntartónak jelent-e tényleges megtraktálást a nonprofit működés?

Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tanulsága szerint Európában és Amerikában a nonprofit szervezetek bevételeinek jelentős százaléka az állami támogatás. Mértéke Franciaországban és Németországban meghatározó a gazdálkodásukban.

Milyen feltételek mellett működőképes a nonprofit szervezet? Szervezhető-e például az állam és az önkormányzatok kivonulása mellett a közösségi művelődés például kistelepeken nonprofit keretében?

A tapasztalatok most még nem meggyőzőek. Azt látjuk, hogy a fenntartók kivonulása a működést ellehetetleníti, kényszeríti a szervezetet a piacosodás irányába, s azoknak a céloknak a folyamatos elhagyására, amelyek a szakmai meggyőződés szerint egy közszolgáltatást végző szervezet alapfeladatának minősülnek. A saját bevételből fedezik az épületfenntartást, a személyi kiadásokat és a szakmai költségeket egyaránt. Ez még természetes is lehetne, de létezik-e olyan fizetőképes kereslet a kistelepeken, amely képes a szolgáltatások értékarányos megvásárlására, amelyek többletbevételből azután a szervezet az alapfeladatra forgathat vissza. A jelenlegi példák ezt nem támasztják alá.

Kérdés, hogy milyen szerződések köthetők a fenntartókkal és azok mennyiben jelentenek folyamatos garanciát a szervezetekben dolgozóknak a kiegyensúlyozott feladatellátáshoz. S ehhez kapcsolódóan is fel kell vetni a munkatársak szerepét és saját feladatmeghatározását. Biztosítani kell a napi munka során a működőképességet, s ugyanakkor tisztában kell lenni azzal, hogy a nyereséget közszolgálati célokra kell visszafordítani. A munkatársaknak mindenképpen mérlegelniük kell a munkavállalói szabadság előnyeit és hátrányait.

Tisztázásra való kérdéskör, hogy milyen feltételek mellett képes eredményesen működni a kultúraközvetítésben a közszolgáltató intézmény. Melyek a működés garanciái? Mik a fenntartók megfogalmazott elvárásai és ahhoz milyen

kondíciók állnak rendelkezésre? Végig kell gondolnunk, hogy vannak-e, s ha vannak, akkor hol húzhatók meg az intézmény működési korlátai. Hogyan is működik az 1990-es évek második felében egy közfeladatot ellátó önkormányzati fenntartású művelődési otthon?

1. A közösségi művelődés alapadatait az adott településen vagy lakóközvetben maximális mértékben el kívánja látni.

2. Egyidőben kényszerül a kulturális piacon megjeleni, mert a megfogalmazott elvárásokhoz képest rendkívül szerény anyagi lehetőségekkel rendelkezik.

3. Együttal a nonprofit működés szerint a „kulturális piacon megtermelt” többletbevételt az alapfeladatok megvalósításába forgatja vissza, hogy megfelelhessen mind a lakossági mind pedig a fenntartói elvárásoknak, s természetesen saját szakmai meggyőződésének.

Tehát fenntartható-e ez a működés, a gazdálkodás szempontjából öszvérnek is nevezhető intézményi működési modell hosszútávon? A várva várt közművelődési törvény szabályozza-e megnyugtató módon a felvetett problémákat?

S mindezek után kényelmes-e közalkalmazottként dolgozni művelődési otthonokban? Azonosulhat-e a szakember a települések kulturális feladatainak, elvárásainak, problémáinak összességével vagy tudatosan vállalnia kell a teljesíthető optimumot?

Meggyőződésem, hogy a más és más működési modellek más és más szakmai identitást követelnek meg. Ezek tudatosítása az eredményes munkavégzéshez elengedhetetlen. Sokszor feloldhatatlan feszültséget és számos kudarcélményt jelent, ha akár öngazolásként, akár elvárásként egyszerre jelentkeznek a különböző megfelelési szándékok.

Úgy gondolom, megkerülhetetlen, hogy a konkrét problémákról, a jelentkező dilemmákról ne beszéljünk nyíltan. A tapasztalatokat elemezve mindenképpen számba kell venni az egyes működési modellek előnyeit és hátrányait, a helyi társadalmi, gazdasági és kulturális lehetőségekkel kell azokat „összemérni”. A lehetőségekhez képest településenkénti kell kialakítani a helyi feladatkört és a konkrét gyakorlatot. Csak ezek ismeretében lehet és kell dönteni a leghatékonyabbnak bizonyuló működési keretről. S ehhez természetesen törvényi garanciára, hathatós állami és önkormányzati támogatásra van szükség.

Ha a Szolnokon bizonyosodott szándék, hogy felelősen gondolkodunk a szakmák előtt álló kihívásokról, s az alapvető kérdésekben képesek vagyunk és leszünk a párbeszédre és a toleranciára, akkor talán elmondhatjuk, hogy aktív alakítói voltunk szakmánknak.

NÁNAY ISTVÁN

HOL TARTUNK? *

Tűnődés a színjátszás jelenéről, jövőjéről

Nyilvános párbeszédben – magyarul: talk show – vagyok; Bérczes László vendége Ács János. A kötetlen beszélgetés során felidéződik Ács pályafutásának néhány fontos állomása, mindenekelőtt a Szegedi Egyetemi Színpadon töltött évei. A nézők-hallgatók túlnyomó része húsz-harminc év közötti fiatal, akik legfőljebb hírért hallhatják csak a legendás amatőr színháznak, s Paál István rendezőnek. Én is – aki részben aktívan, részben kritikusként kötődtem az amatőrizmushoz – bekapcsolódtam a beszélgetésbe, amely így a nagy idők sokat megélt nagy tanúinak nosztalgizálásába kezdett átcsúszni. A beszélgetés hivatalos irányítója szintén az amatőr mozgalomból indult – hajdan több rendezését láthattam, zsűriztem, díjaztam –, s bár ő jóval fiatalabb korosztályt képvisel, hármunk egyöntetű véleménye szerint akkor (mikor? a harvanas, a hetvenes években, vagy a nyolcvanasok elején?) bezzeg volt a színház, volt értő közönség, s mindez értelemszerűen az amatőr színjátszásra is vonatkozott.

Pár nappal később felkérést kaptam arra, hogy írjam meg: hogyan látom ma az amatőr színjátszás helyzetét. Szabódtam, nem ismerem a mostani helyzetet, évek óta azt sem tudom, vannak-e még amatőr csoportok, hiszen meghívókat kapok, amatőr fesztiválokra – a diákcsoportok találkozóit kivéve – nem veszek részt (egyáltalán vannak?), s: az viszont, amelyen rendszeresen ott vagyok, a kazincbarcikai, már rég nem, vagy nem csak az amatőröké, egyre inkább az úgynevezett alternatívoké. Végül, mint látható-olvasható, mégiscsak kötélnék álltam, s vállaltam, hogy tűnődéseimet közreadom. Íme!

Nem véletlenül utaltam Ács Jánosra, s a vele lezajlott beszélgetésre, hiszen tűnődéscmben vissza kell nyúlnom a hatvanas-hetvenes évek fordulójára, amikor valóban rendkívüli jelentőségű volt az amatőr színjátszás, az amatőr színház. Akkori, többé-kevésbé elfogadható, nem csupán becsléseken alapuló adatok szerint az országban több, mint négyezer amatőr csoport működött. Falun és városban üzemek, hivatalok, iskolák, térszerek, kaszárnyák, egyetemek százaiban folyt többé-kevésbé rendszeres színjátszás, készültek műsorok politikai ünnepekre, s egyéb hivatalos vagy ünnepi alkalmakra. Persze ezek túlnyomó része a szó jó vagy rossz értelmében műkedvelő volt, de egy kisebb hányaduk művésziileg igényes, esztétikailag magasan értékelhető munkát végzett, s elsősorban az egyetemi együttesek és a városi csoportok közül néhány a hivatásos színházakkal egyenrangú teljesítményt nyújtott.

Az amatőrizmusz mozgalomszerűsége a kor ideológiai-politikai koncepciójából következett (a népművelés eszméjéből adódott az öntevékenység felkarolása, az amatőr művészeti mozgalmak kialakult rendszere, szakapparátusa révén az ideológiai befolyásoló és politikai ellenőrző szerep kellett

* Az írás megjelent a Magyar Színjátékos Szövetség és a Szabad Színjátszásérti Egyesület JÁTÉKOS c. lapjának 1997/1 – februári számában